

Поліапелятивність мовних одиниць у контексті синхронно-діахронного аналізу національної концептосфери Іспанії

Н. М. Попова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: popovanatala425@gmail.com

Paper received 29.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-150VI43-10>

Анотація. Статтю присвячено вивченню ролі поліапелятивних мовних одиниць у процесах розвитку національної концептосфери Іспанії, їхнього впливу на мінливість мережі асоціативних зв'язків, розширення понятійної та ціннісної складових концепту, а також зміну набору прототипних категорій концептуального ядра. Визначено здатність вербалізаторів універсальних концептів апелювати до значної кількості складових національної концептосфери завдяки відмінностям комунікативних контекстів, як на синхронному, так і на діахронному рівні.

Ключові слова: поліапелятивність, концептосфера, національно-маркований концепт, асоціативна складова, базові категорії прототипного ядра, еволюційні процеси.

Суб'єктивне сприйняття мовної картини світу з погляду антропоцентричної парадигми лінгвістичних досліджень вимагає уваги до поліапелятивних мовних одиниць, котрі у різних комунікативних контекстах здатні актуалізувати значну кількість асоціативних зв'язків із національно-специфічними концептами, понятійна й ціннісна складові яких постійно еволюціонують. Вивченню сучасного стану національних концептосфер або їх окремих частин присвячено праці І. О. Голубовської, О. В. Городецької, М. О. Красавського, І. В. Островської, Г. Г., Слишкіна, Т. А. Чаюк та інших. Проте лінгвісти усе частіше звертаються до діахронної когнітивної семантики [15, с. 65], усвідомлюючи, що відсутність історичної складової унеможливує пояснення деяких актуальних семантичних конотацій (див. праці Д. Герарта, В. В. Долженкової, Х. Фернандес Хаена, Т. О. Козлової, І. В. Конової, С. В. Настенко, Х. Л. Сіфуентес Онруб'ї, Ю. С. Степанова).

Актуальність статті визначається необхідністю практичного застосування результатів лінгвокогнітивних досліджень для досягнення взаєморозуміння та інших прагматичних цілей мовцями, що належать до різних національних спільнот, у процесі спілкування; зокрема для розуміння того, яку мережу когнітивних зв'язків актуалізує в представників певної нації використання мовних одиниць, що репрезентують універсальні категорії в мовній картині світу.

Наукова новизна полягає у визначенні мовних чинників, щопливають на динаміку еволюційних процесів іспанської національної концептосфери та на мінливість і об'ємність концептуальних складників, до яких належить поліапелятивність мовних одиниць.

Метою дослідження є визначення ролі поліапелятивних мовних одиниць у еволюційних процесах національної концептосфери як засобів апеляції до ключових лінгвокультурних концептів та чинників розвитку їхньої понятійної й ціннісної складових, мережі асоціативних зв'язків, набору базових категорій прототипного ядра. Дослідження проведено завдяки комплексному синхронно-діахронному аналізу, що поєднує методи семантико-когнітивного аналізу концептів на рівні синхронії та методи діахронної когнітивної семантики, задля визначення динаміки розвитку національної концептосфери в просторово-часовому континуумі.

Об'єктом дослідження є поліапелятивні мовні одиниці, що репрезентують у мовній картині світу універсальні категорії, властиві національно-маркованим концептам Іспанії. **Предметом** є складові іспанських національно-маркованих концептів, на розвиток яких здатна впливати поліапелятивна лексика.

Базові категорії, що входять до прототипного ядра концепту – ментальної одиниці, – визначаються як когнітивні структури, складники яких об'єднані певною спорідненістю, яка, подекуди, виявляється лише в глибинних структурах [8, с. 102], визначення яких потребує комплексного аналізу не лише синхронного рівня, але й діахронного, здатного виявити як генетику архетипу, так і вектори розвитку базових елементів. Складники категорії зазвичай поділяються на більш і менш прототипні, що зумовлено етнокультурними та геополітично-історичними чинниками. Найбільш прототипними категоріями є ті, що знаходяться на так званому базовому рівні, тобто не на самому примітивному, але й не на занадто складному й абстрактному, сягнути якого людська свідомість здатна лише завдяки низці логічних операцій. Одиниці базового рівня є достатньо місткими для накопичення в собі достатньої кількості інформації, що містить найважливіші ознаки об'єктів навколишнього світу, здатної швидко бути задіяною людською свідомістю у разі необхідності актуалізації концепту. Ця інформація часто містить у собі специфічні ознаки, пов'язані із особливостями відповідного фрагменту дійсності в певному суспільстві. Так, наприклад, ознакою категорії *tierra* для іспанця буде червонуватий колір, що пов'язано із наявністю кремнію на значній території Іспанії, який надає ґрунтам відповідного відтінку. Натомість у свідомості українців *земля* асоціюється з чорним або жовтуватим кольором завдяки чорноземам та глинястим ґрунтам на території країни.

У мовній картині світу найбільш прототипні категорії тяжіють до номінації конкретними іменниками, тоді як складніші концептуальні структури вербалізуються в мові за допомогою абстрактних мовних одиниць. Саме тому в концептосфері існують ментальні одиниці різних ієрархічних рівнів, зокрема, згідно класифікації О. М. Кагановської, одиницями найвищого ієрархічного рівня є мегаконцепти (*España*), тоді

як менш об'ємними за своєю структурою і все більше наближеними до прототипних категорій є, відповідно, макроконцепти (*patria*), гіперконцепти (*casa, familia*), катоконцепти (*oliva, mujer*) [1, с. 4].

Так, у межах категорії *тварина* іспанці найчастіше називають *perro, gato, caballo, toro* [14, с. 159]:

Es sumamente curioso cómo en Madrid, ciudad donde el asfalto impone su ley, un espectáculo arquetipo como es la fiesta nos trae como fresca brisa del campo no sólo animales como el toro y el caballo, sino también apodos, característicos del medio rural y de las capas sociales más desposeídas de las grandes urbes [13, с. 54].

Ці прототипи завдяки їхній типовості та ранньому фізичному контакту з об'єктами, починаючи з дитячого віку [9, с. 2] є універсальними й властивими усім народам. Проте, в межах іспанської національної концептосфери лексеми *toro, caballo* мають здатність апелювати до таких національно-маркованих концептів, як *caballería, corrida, monarquía española, democracia, aventurismo*, виконуючи не лише номінативну, експресивну, дейктичну функції, а й апелювативну, що полягає у налагодженні та регулюванні контакту між учасниками комунікації для реалізації відповідного комунікативного завдання [5, с. 6].

Наприклад, концепт *aventurismo*, котрий властивий практично усім сферам життя іспанців, невід'ємно асоціюється в їхній свідомості із лицарством. І хоча дух лицарства як почуття власної гідності, шляхетність і відданість ідеалам властивий сучасним іспанцям, лексема *caballo* апелює до глибших історичних прошарків розвитку концепту – XV-XVII століть, коли руку лицаря скеровував сам Господь, а він, сидючи на коні, шукав пригод, які б його уславили [4, с. 191]:

Gustaba perderse por antiqúisimas selvas, o montar a caballo vestido de sus lucientes arneses para correr en busca de extraordinarias empresas. ¡No pocas veces admiraron su pujanza, su fogosidad e intrepidez los monarcas de Aragón y los príncipes de Castilla! [12, с. 17].

Відомий американський лінгвіст-когнітолог Р. Лангаккер у своїх дослідженнях звернув увагу на необхідність діахронного аналізу сучасних концептів у зв'язку з тим, що в значеннях їх лексем-репрезентантів часто історично закладено певні семантичні конотації, котрі легко сприймаються сучасниками, і без яких лексеми б втратили своє актуальне наповнення [10, с. 53]. Саме тому лексема *caballo* має здатність апелювати як до концепту *aventurismo*, так і до концепту *caballería*. Нерозривний зв'язок лицарства, концептуальними ознаками якого є *nobleza, aristocracia*, пов'язує досліджувану лексему із концептом *monarquía española* на усіх історичних етапах його розвитку, оскільки монарх вважається першим серед лицарів, котрі були його підданими:

Domingo á los 21 á la tarde salió Su Majestad á caballo por la ciudad, disfrazado con máscara, acompañado del conde de Benavente y del marqués de Denia y otros gentiles-hombres de la Cámara [7, с. 8].

Наразі звернемося до іспанського національно-маркованого концепту *democracia*. На сучасному історичному проміжку демократичному устрою держави Іспанія завдячує монархові, оскільки Хуан Карлос I шляхом референдуму усунув диктатуру і спрямував суспільство в напрямку розвитку демократичних цін-

ностей. Дозволивши своєму синові одружитися із особою нешляхетного походження, він довів усьому світу важливість цієї політичної цінності в іспанському суспільстві. Проте, коріння демократичних перетворень лежить у характерній рисі іспанського менталітету, репрезентованій у мовній картині світу лексемою *igualismo*. Іспанці, незалежно від поділу на соціальні класи, сприймають себе рівними іншим, яскравим доказом чого слугує концепт *corrida*, однією із яскравих концептуальних ознак якого є *здатність людини з низьким соціальним походженням досягти високого статусу в суспільстві, стати гідною, завоювати повагу*. І хоча в сучасності корида перетворилася на національну традицію, поступившись місцем новим розвагам, вона залишається важливою складовою національної концептосфери й набуває нових видозмін, зокрема, даючи можливість вихідцям із інших країн стати учасниками глибоко-національної іспанської традиції:

En la torería actual, el mayor número de alias tiene como referencia los lugares de procedencia o nacimiento de los toreros, y así hay apodos que aluden a prácticamente toda nuestra geografía y numerosas zonas suramericanas, e incluso nos encontramos con varios Chinos e Indios y un Oriental hasta llegar a Saib Kazar, El Palestino, primer torero árabe, que lleva varios años intentando triunfar como novillero en España [13, с. 43].

Про важливе місце в іспанській концептосфері та широку поліапелювативність національно-маркованого концепту *corrida* свідчить широке використання термінів, пов'язаних з цим явищем, у різних сферах суспільного життя. Так, сучасні політичні дебати часто вербалізуються термінами кориди:

Hablar hoy de la construcción alternativa al modelo decadente de "la vieja política" pasa por un doble objetivo: abandonar el triple que domina hoy las actitudes, los valores, el lenguaje y la escenografía de combate de la arena política; y segundo... (Comunicación política y gobierno de coalición 2016, 26).

Знервований і агресивний чоловік порівнюється із биком на арені: *rabioso, con ojos llenos de sangre, como el toro en la arena*. Тож, поліапелювативність лексеми *toro* зумовлюється відтінками значення, конотаціями та метафоричними перенесеннями, закладеними в попередні історичні періоди розвитку концептосфери.

Обов'язковою умовою апелювання лексичної одиниці до того чи іншого концепту є комунікативний контекст. Семантичні конотації у цьому випадку можуть значно відрізнятися одна від одної, що є особливо помітним у діахронному розрізі. Звернемося, наприклад, до універсального емоційного концепту *amor*. Його лексема-репрезентант є входом до значної кількості іспанських національно-маркованих концептів, зокрема *fe, flamenco, España, caballería* та інших, оскільки прототипні категорії концепту *amor*, накопичуючись і розширюючись протягом багатьох століть увібрали в себе специфічні ознаки любові іспанського народу до своєї батьківщини, пов'язані із культурно-історичною спадщиною, пристрасть жагучої й авантюриної іспанської вдачі, що сформувалася під промінням пекучого сонця Піренейського півострову, глибоку віру в провидіння, втілену в любові до Бога тощо.

Якщо йдеться про *viru*, то любов розуміється як здатність самозречення, посвята себе Господу. Ці прототипні категорії визначають концепт XVI-XVIII століть. Надалі зі зміною світогляду навіть у даному комунікативному контексті відбувається перегрупування ядерних та периферійних елементів, і до прототипного ядра тяжіють категорії, вербалізовані лексемами з іншими семантичними конотаціями. На ближній план виходить *любов до ближнього, здатність до співчуття*. Головними дефініційними ознаками біблійного концепту *amor* є *схильність, поблажливість, дозвіл, згода, прагнення, любов* [6, с. 302].

Amor у контексті *flamenco* – це *пристрасть*: у почуттях, у діях, у віруваннях, у посвяті улюбленій справі [3, с. 145].

Любов як прототипна категорія концепту *España* – це патріотизм, любов до Батьківщини, що проявляється як в почуттях, тузі за рідною землею, так і в намаганнях підштовхнути країну до розвитку, внести просвітницькі ідеї, змінити стан речей, надихнути співвітчизників на звершення (залежно від історичного періоду: Реконкіста, Конкіста, економічний занепад, Просвітництво, диктатура, вступ до ЄС тощо):

En la mayor parte de la historia de España ha sido una oligarquía dominante, muy conservadora y reacia a los cambios, la que se ha impuesto al pueblo, muchas veces por la fuerza, frenando o impidiendo los movimientos transformadores y liberadores. De hecho, en los periodos democráticos el pueblo español ha optado en la mayoría de ocasiones por partidos políticos que proponían cambios profundos [11].

У межах концепту *caballería* універсалія *amor* частіше за все асоціюється із коханням до прекрасної дами, задля якої лицар ризикує життям і здійснює

подвиги. У подальшому всесвітньовідомий Дон Хуан (Жуан) сприймає кохання як *metu* свого життя. Натомість сучасники називають *caballero* чоловіків, котрі вміють поводитися з жінками, вчиняють шляхетно і не лицеміряють у взаємовідносинах. Оскільки іноді у розвитку прототипного ядра відбувається зміщення центральних категорій, переривається лінійність семантичного розвитку його мовних вербалізаторів. Проте, з часом категорії здатні повертатися на своє місце в системній структурі, завдяки чому актуалізуються ці приховані значення, котрі підсвідомо зберігаються у свідомості носіїв концептосфери. Так, *verdadero caballero* XX століття – це ще й державні діячі, люди, котрі відіграють важливу роль у розвитку суспільства, так, як колись це робили представники аристократії.

Отже, поліапелятивні мовні одиниці, що є входом до багатьох національно-маркованих концептів, здатні впливати на розширення їхніх асоціативних зв'язків, що, у свою чергу, спричиняє мінливість оцінної складової та набору базових категорій прототипного ядра національно-маркованих концептів, взаємодія яких визначає динаміку розвитку усієї системи. Здатність лексем апелювати одночасно до значної кількості національно-маркованих концептів зумовлюється відмінностями комунікативних контекстів не лише на синхронному, а й на діахронному рівні через порушення лінійності розвитку семантичного значення. Подальші перспективи даного дослідження ми вбачаємо у вивченні національно-специфічних стратегій апеляції до вагомих ціннісних та понятійних елементів національної концептосфери з метою уникнення концептуального дисонансу семантичного або прагматичного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

- Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини XX сторіччя) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Олена Марківна Кагановська. – К., 2003. – 32 с.
- Кожушко І. Про специфіку вживання терміна “концептосфера” в сучасній когнітивній лінгвістиці / Ірина Кожушко // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць / Наук. Ред. Анатолій Загнітко. – Вип. 22. – Донецьк, 2011. – С. 285-288.
- Попова Н. М. Реалізація концепту “фламенко” у мовній картині світу Іспанії / Наталія Миколаївна Попова // Проблеми семантики слова, речення та тексту / Гол. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К.: КНЛУ, 2012. – Вип. 29. – С. 140-147.
- Попова Н. М. Ціннісна складова концепту “кабальєро” в іспанській лінгвокультурі та її розвиток / Наталія Миколаївна Попова // Літературознавчі студії / Відп. ред. Григорій Фокович Семенюк. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 37. Ч. 2. – С. 189-194.
- Скаб М. С. Прагматика апеляції в українській мові / М. С. Скаб. – Чернівці: Рута, 2003. – 80 с.
- Скробот А. І. Концепт любов в іспаномовній біблії: лінгвокультурологічний аспект / Алла Іванівна Скробот // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”. – 2016. – Випуск 62. – С. 300-303.
- Cabrera de Córdoba L. Relación de las cosas sucedidas en la corte de España desde 1599 hasta 1614 (1614) / Luis Cabrera de Córdoba // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpus.rae.es/cordenet.html>
- Cifuentes Honrubia J. L. La polisemia como prototipo diacrónico / J. L. Cifuentes Honrubia // Anales de Filología Hispánica. – 1990. – № 5. – P. 99-119.
- Hernández Muñoz N., Izura C. ¿Perro o musaraña? La recuperación léxica en las categorías semánticas / N. Hernández Muñoz, C. Izura // Ciencia cognitiva, 2010. – Issue 4. – С. 1-3.
- Langacker R. W. Grammar and Conceptualization / Ronald W. Langacker. – Berlin : De Gruyter Mouton, 1999. – 427 p.
- ¿La mentalidad española? // La Vanguardia [diario]. – 11.01.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs-lectores.lavanguardia.com>
- López Soler R. Los bandos de Castilla o El caballero del cisne (1830) / Ramón López Soler. – Alicante : Universidad de Alicante, 2003. – Available at: <http://rae.es>
- Nieto J. G. Geografía es amor / José García Nieto. – Madrid : Espasa Calpe, 1982. – 215 p.
- Sifrar Kalan M. La universalidad de los prototipos semánticos en el léxico disponible de español / Marjana Sifrar Kalan // Verba Hispanica XXIV. – Ljubljana, 2017. – P. 147-165.
- Winters M. Historical Cognitive Linguistics / Margaret Winters. – Berlin: De Gruyter Mouton, 2010. – 360 p.

REFERENCES

1. Kaganovskaya O. M. Text Concepts of Artistic Prose: Cognitive and Communicative Dynamics (on the Material of French Romantics of the Middle of 20th Century): author's abstract. dis ... Dr. philol. sciences: speciality 10.02.05 "Romance languages" / Olena Markivna Kaganovska. – K., 2003. – 32 p.
2. Kozhushko I. About the Specifics of the Term "Conceptual Sphere" Use in Modern Cognitive Linguistics / Irina Kozhushko // Linguistic Studies / Ed. Anatolii Zagnitko. – Issue 22. – Donetsk, 2011. – P. 285-288.
3. Popova N. Realization of the Concept "Flamenco" in the Spanish World Language View / Nataliia Popova // Problems of Semantics of Words, Sentences and Text / Ed. Nina Mukolayivna Korbozerova. – Kyiv, 2012. – Issue 29. – C. 140-147.
4. Popova N. Valuable Component of the Concept "Caballero" in Spanish Linguistic Culture and its Development / Nataliia Popova // Literary Studies / Ed. Gregory Fokovych Semeniuk. – Publishing center "Kyivskii universytet", 2013. – Issue 37. – Part 2. – P. 189-194.
5. Skab M. S. Pragmatics of appellativity in the Ukrainian language / M. S. Skab. – Chernivtsi: Ruta, 2003. – 80 p.
6. Skrobot A. I. Concept of love in the Spanish-speaking Bible: linguocultural aspect / Alla Ivanivna Skrobot // Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Philological". – 2016. – Issue 62. – P. 300-303.

Polyappellativeness of language units in the context of synchronic-diachronic analysis of the Spain national conceptual sphere **N. N. Popova**

Abstract. The research is devoted to the study of the role of poly-appellative language units in the development of the Spanish national conceptual sphere, their influence on the variability of concepts' associative links network, the expansion of concepts' meaningful and value components and changes in the set of conceptual core prototype categories. The ability of universal concepts' verbalizers to appeal to a significant number of components of the national conceptual sphere due to differences in communicative contexts, both on the synchronic and diachronic levels, is determined.

Keywords: *poly-appellative language units, conceptual sphere, nationally-tagged concept, associative component, prototype core basic categories, evolutionary processes.*

Полиапеллятивность языковых единиц в контексте синхронно-диахронного анализа национальной концептосферы Испании

Н. Н. Попова

Аннотация. Статья посвящена изучению роли полиапеллятивных языковых единиц в процессах развития национальной концептосферы Испании, их влияния на изменчивость сети ассоциативных связей, расширение понятийной и ценностной составляющих концепта, а также изменение набора прототипных категорий концептуального ядра. Определены способность вербализаторов универсальных концептов апеллировать к значительному количеству составляющих национальной концептосферы благодаря различиям коммуникативных контекстов, как на синхронном, так и на диахронном уровне.

Ключевые слова: *полиапеллятивность, концептосфера, национально-маркированный концепт, ассоциативная составляющая, базовые категории прототипного ядра, эволюционные процессы.*